

Vojislava Radovanović¹

Jevrejski istorijski muzej u Beogradu

NOVA MEGILA

Koncept nove stalne postavke JIM-a

Nova stalna postavka

Jevrejski istorijski muzej u Beogradu predstavlja jednu celovitu, po mnogo čemu jedinstvenu muzejsku ustanovu u Srbiji, a bio je to i u nekadašnjoj Jugoslaviji. To je jedini jevrejski muzej u našoj zemlji, tematski specijalizovan, a sadržajno veoma kompleksan. Osim muzejskog materijala, Muzej ima sopstveni, srazmerno veliki arhiv, čija dokumentacija i foto-dokumentacija svedoče kako o Holokaustu, u kojem su mnoge jevrejske opštine nestale, tako i o životu i aktivnostima jevrejskih zajednica sa teritorije cele bivše Jugoslavije u periodima pre i posle Drugog svet-skog rata 1941–1945. U vreme kada je otvorena, pa sledeći dugi niz godina, ova postavka važila je za veoma moderno koncipiranu, upečatljivu izložbenu postavku. Glavni autor postavke je prof. dr Vidosava Nedomački, dugogodišnji rukovodilac Muzeja. Po svojoj koncepciji, naš muzej se razlikovao od jevrejskih muzeja mno-gih evropskih zemalja, koji se uglavnom bave ili bogatim sinagogalnim zbirkama ili Holokaustom. Ono što je naš muzej činilo, a i dalje ga čini posebnim upravo je konceptijski pristup u kojem se postiže kompletna prezentacija istorije i kulture jugoslovenskih Jevreja, od prvih naseobina u rimskom periodu s početka nove ere

¹ voki.radovanovic@gmail.com

do kraja Drugog svetskog rata i, opšte uzev, obnove onoga što je ostalo od ukupne jevrejske zajednice bivše Jugoslavije.

Novu postavku zamišljamo kao jasnu smenu života i smrti, odnosno kao prikaz specifičnog jevrejskog kulturnog nasleđa u najširem smislu, i to kroz burnu, koliko slavnu toliko i nesrećnu, istoriju središnjeg i zapadnog Balkana pri čemu, prvenstveno, mislimo na teritoriju Srbije, ali i cele bivše Jugoslavije, počev još od rimskog perioda i prvih jevrejskih naseobina, do kraja Drugog svetskog rata i ponovnog, mada samo delimičnog oživljavanja jevrejskih zajednica. Na kraju, vrlo mali deo bio bi posvećen današnjem periodu i to kroz simbolično, vizuelno (foto) predstavljanje situacije posle Drugog svetskog rata, a zatim posleratnih predsednika Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, odnosno Srbije.

Ovde predstavljamo delove postavke koji se odnose na Holokaust i Narodnooslobodilački rat na prostoru bivše Jugoslavije.

Drugi svetski rat i Holokaust u bivšoj Jugoslaviji

Opštepoznate velike ekonomske krize koje su tridesetih godina prošlog veka pogodile mnoge veće i razvijenije zemlje, rezultirale su pojavom antisemitizma, ksenofobije i šovinizma, što je dovelo do eskalacije nacizma i dolaska Hitlera na vlast 1933. godine u Nemačkoj. Bio je to uvod u tragediju ogromnih razmera koja će pogoditi svet i u kojoj će nasilno i neprirodno milioni ljudi izgubiti živote. Ovo predstavlja izuzetno složenu tematsku celinu naše buduće stalne postavke, koja pomoću fotografije, klasične i digitalne, reprodukovanih dokumenata, originalnih predmeta i posebno dizajniranih eksponata kao neke vrste sredstava informisanja, prikazuje razvoj političkih prilika i sve komplikovanije društvene odnose u Kraljevini Jugoslaviji, njen potpuni slom 1941. godine, užasna razaranja i nestanak oko 82% celokupne jevrejske populacije sa jugoslovenske teritorije (Goldštajn 1988: 181–191).

Poštujući hronološki princip koji je zastupljen i u sadašnjoj, staroj postavci, počecemo prikazom političke situacije, odnosno razvoja komunističke ideje i revolucionarnog radničkog pokreta, koji sve više privlači omladinu i intelektualce Kraljevine Jugoslavije i kojem jugoslovenski Jevreji pristupaju u srazmerno velikom broju. U sadašnjoj postavci postoji ilustrovanja informacija o tome da je bilo Jevreja – komunista i da su, kao i svi drugi „neprijatelji” vladajućeg režima, hap-

šeni, ali nije objašnjena stvarna veličina uloge Komunističke partije Jugoslavije i razlog za toliko poverenje jugoslovenskih Jevreja u nju (Radovanović 2010: 19). Naime, pored osnovne, plemenite ideje o jednakosti među ljudima, Partija se pripremala na beskompromisnu borbu protiv nacizma, koji je rapidno eskalirao u Nemačkoj, ali i šire (Romano 1980: 15–54). U tom kontekstu je i prikaz učešća Jugoslovena, odnosno jugoslovenskih Jevreja u Gradanskom ratu u Španiji 1936–1939.

Prvi kolaž bi se sastojao od fotografija predratnih komunista:

- ❖ Poznati slikar i političar, Moša Pijade, u zatvoru u Lepoglavi 1934;
- ❖ Jedna grupna fotografija političkih osuđenika, Jevreja;
- ❖ Kolaž u kolažu, odnosno reprodukovani policijski snimci (anfas/profil) uhapšenog komunista Haima Samokovlije i njegovog brata Leona Samokovlije.

Drugi kolaž bi se odnosio na učešće Jevreja u Gradanskom ratu u Španiji 1936–1939. i sastojao bi se od replike plakete *Voluntarios Internacionales de la Libertad* 1936–1939, tri grupne fotografije španskih boraca i jedne pojedinačne u kombinaciji sa dokumentom *Biografija de Militantes*.

Treći kolaž čine tri reprodukovana dokumenta iz arhiva Jevrejskog istorijskog muzeja:

- ❖ Antijevrejska uredba objavljena u *Službenim novinama* 5. 10. 1940;
- ❖ Antijevrejska uredba, *Numerus klausus*² objavljena u *Službenim novinama* 5. 10. 1940;
- ❖ Deklaracija Saveza jevrejskih opština Kraljevine Jugoslavije, objavljena u Zagrebu 1940. povodom antijevrejskih uredbi.

Četvrti kolaž čine jedna reprodukovana fotografija dr Davida Albale i bar jedan od njegovih originalnih dnevnika (ima ih ukupno sedam), koje je vodio tokom „druge misije” u SAD za pomoć Jugoslaviji 1939–1942. Priložena će biti i posebna legenda o toj misiji, koja nije uspela iz političkih razloga i zbog koje je dr

² Uredba kojom se većini jevrejske dece i omladine zabranjuje dalje školovanje.

Albala bio van sebe usled nemoći da bilo šta učini za svoju zemlju i svoje sunarodnike (Koljanin 2003: 7–75).

Spaljena sefardska sinagoga *Bet Israel*

Nakon ovih kolaža „uvodimo” naše posetioce pravo u Drugi svetski rat i Holokaust, koji u Jugoslaviji počinju 6. aprila 1941. nemačkim bombardovanjem Beograda, rano ujutro na Uskrs, bez objave rata. Prvi tematski kolaž za buduću postavku činile bi četiri veoma upečatljive fotografije većih dimenzija koje prikazuju nemačko bombardovanje Beograda 1941: na tri fotografije je Beograd u ruševinama kao opšti prikaz bombardovanja, a na jednoj je spaljena sefardska sinagoga *Bet Israel*³.

U kombinaciji sa navedenim fotografijama izložićemo tri nemačke antijevrejske naredbe u okupiranom Beogradu: jedna naredba je od 16. aprila, druga od 28. aprila i treća od 28. jula 1941. godine. Ove naredbe koje pripremaju put ka Holokaustu imamo nameru da „podržimo” i jednom fotografijom Jevreja na Kalemeg-

³ U nemačkom bombardovanju Beograda 1941, sinagoga *Bet Israel* bila je veoma oštećena, ali su ovu lepu i veliku zgradu u pseudomavarskom stilu „dokrajčila” ništa manje zverska saveznička – britanska i američka bombardovanja Beograda 1944, pa je odgovornost podeljena, što će stajati u pojedinačnoj legendi za ovaj objekat.

danu ograđenih žicom⁴ iz aprila meseca, kao i sa nekoliko originalnih žutih traka i bedževa⁵ kojima je jevrejsko stanovništvo obeležavano. Pokušaćemo da asociramo posetioca na jedan opšti psihološki momenat, uobičajen kod svih ljudi, u kojem logička pretpostavka da nam preti veliko, ali u neku ruku nedefinisano ili, možda, neshvatljivo zlo ustupa mesto nadi da su sve te naredbe koje je trebalo poslušati, i sve to popisivanje na Tašmajdanu ili Kalemegdanu, samo grub postupak okupacione sile, i da ne znače uvod u prestanak ljudskog ponašanja jedne grupe ljudi prema drugoj. U ovom kontekstu odabranih fotografija, nemačkih naredbi, žutih traka i bedževa, smatramo da je potrebna jedna posebna centralna legenda – o demonstracijama protiv Vlade Kraljevine Jugoslavije zbog pakta sa Nemačkom, o nemačkom bombardovanju bez objave rata, Aprilskom ratu i nemačkoj okupaciji Srbije; zatim o mađarskim i bugarskim okupacionim snagama, o ustašama i formiranju NDH, a sve to sa osvrtom na glavne nemačke pomoćnike i nacističke sledbenike – folksdojčere, albanske fašiste, kao i Specijalnu policiju u Beogradu.

Ekspонат koji bi u nastavku činio ono što smo nazvali „posebno dizajnirani ekspoziti kao neka vrsta sredstava informisanja” bila bi karta raskomadane i okupirane Jugoslavije – pandan karti koja stoji u drugom segmentu naše buduće stalne postavke *Dolazak Jevreja u zapadni i središnji Balkan – Jevreji na teritoriji bivše Jugoslavije*.

Reljefna mapa imala bi jasnije oznake okupacionih zona, pri čemu je bitan naglasak na nemačku okupacionu zonu (Srbija) i teritoriju NDH. U okviru ovih zona veoma je važno jasno označiti stratišta i mesta masovnog ubijanja, koncentracione logore i logore smrti, kao i zatvore u celoj bivšoj Jugoslaviji.⁶ Na dizajn i izradu ove karte trebalo bi obratiti posebnu pažnju jer ona može da pruži izvanrednu, jasnu i sveobuhvatnu priču o veoma komplikovanoj situaciji u Jugoslaviji 1941–1945.

⁴ Naredba nemačke komande od 16. aprila 1941. veoma je pretećeg karaktera i odnosi se na registraciju svih beogradskih Jevreja 19. aprila na Tašmajdanu. Nemamo snimak te situacije, ali zato imamo snimak slične na Kalemegdanu, koja se vezuje za nemačku naredbu od 28. aprila 1941.

⁵ Iz Istorijske – Holokaust zbruke Jevrejskog istorijskog muzeja.

⁶ Sadašnja karta okupirane Jugoslavije nema jasne granice okupacionih zona, a mesta stradanja (logori, masovna stratišta) označeni su malim reljefnim ikonama, čiji se pregled daje posebno, izvan karte, te zahteva pažljivo poređenje jednih i drugih ikonica da bi se povezala i razumela mesta i vrste stradanja; ako nije najavljena poseta i nije angažovan kustos, teško je razumljivo, naročito stranim posetiocima.

Jevreji na teritoriji bivše Jugoslavije (idejno rešenje sadašnje stalne postavke)

Zatim sledi drugi tematski kolaž: fotografije Jevrejskog logora Zemun, poznatijeg kao logor na Sajmištu – najvećeg nemačkog logora na Balkanu i jugoistočnoj Evropi, smeštenog na levoj obali Save (tada već teritoriji NDH) u, od bombardovanja oštećenim, paviljonima nekadašnjeg sjajnog kompleksa Beogradskog sajma. Ostvarivši svoju poslednju meru u „rešenju jevrejskog pitanja” u okupiranoj Srbiji, Nemci su logor na Sajmištu preinačili u sabirni logor uglavnom za Srbe, koji su usled gladi, bolesti i raznih tortura (ako ne bi bili direktno ubijeni odmah po dolasku u logor) umirali u velikom broju, mada je osnovna namena logora bila da ih dalje deportuju na prinudni rad u Norvešku ili u druge nacističke logore po Evropi (Koljanin 1992). Kolaž bi pratila kratka opšta legenda o logoru na Sajmištu sa osnovnim podacima o ovom mestu stradanja. Tematski kolaž sastojao bi se od sledećih fotografija sa legendama:

- ❖ Panoramski snimak Beogradskog sajma 1938. godine, kada je predstavljao jedan od zaista sjajnih arhitektonskih kompleksa u Evropi;
- ❖ Snimak deportacije Jevreja u logor Sajmište, 1941. godine;
- ❖ Fotografija iz logora Sajmište na kojoj se vide žene i deca u užasnim uslovima, 1941–1942;

- ❖ Fotografija specijalno napravljenog kamiona tipa *zaurer*, kod nas poznatog pod nazivom „dušegupka”, uvezenog iz Berlina, u koji je moglo da stane čak 100 logoraša, žena i dece – često samo dece (u redovima 10x10);⁷
- ❖ Kombinacija od dve fotografije Hilde Dajč i reprodukcije njena tri pisma iz logora na Sajmištu koje se, u originalu, čuvaju u našem muzeju.

Treći tematski kolaž hronološki gledano prethodi tragediji koja se dešavala u logoru na Sajmištu i odnosi se na leto 1941. godine, kada su Nemci, uz izrazito efikasnu pomoć folksdojčera, pohapsili i u Beograd transportovali skoro sve banatske Jevreje. Jevrejske žene i deca će svoju strašnu sudbinu sresti na Sajmištu, dok su svi jevrejski muškarci iz Beograda i Banata oko 25. avgusta 1941. zatvoreni u dva nemačka logora na teritoriji grada Beograda: sabirni logor Topovske šupe (u delu grada koji je poznat kao Autokomanda) i koncentracioni logor na Banjici. U ovom delu izložićemo kolaž od samo dve fotografije većih dimenzija – sabirni logor Topovske šupe i koncentracioni logor na Banjici, u kombinaciji sa kratkom legendom o oba logora.

U sklopu i drugog i trećeg dela nove postavke izložićemo i nekoliko originalnih predmeta (jedinih koje imamo)⁸ koji nisu direktno vezani za pomenute logore, ali jesu „slika” Holokausta: logorsko odelo, sapun od ljudskih leševa i konzerva sa smrtonosnim gasom „ciklon B”. Ovi predmeti izloženi su i u sadašnjoj postavci.

U nastojanju da bar asocijativnim putem, pomoću raspoloživih fotografija, nekoliko predmeta i dobro osmišljenih objašnjenja prikažemo posetiocu šta je bio zapravo Holokaust u Srbiji, u nastavku buduće postavke izložićemo još nekoliko fotografija, i to nemačkog koncentracionog logora Crveni krst u Nišu, logora u Šapcu, u borskim rudnicima, i sl. Uz ovaj kolaž izložićemo poseban snimak otkopane zajedničke grobnice na Bežanijskoj kosi i to u kombinaciji sa čitavom zbirkom sitnih, originalnih predmeta nadenih neposredno po oslobođenju prilikom otkopavanja ovakvih masovnih grobnica.⁹

⁷ Kamion je služio isključivo za ubijanje – gušenje Jevreja, prilikom vožnje od Sajmišta do masovnog stratišta u Jajincima (Savez jevrejskih opština Jugoslavije 1957: 25–35).

⁸ Iz Istorijske – Holokaust zbrike Jevrejskog istorijskog muzeja.

⁹ Iz iste zbirke.

Prikaz Holokausta u okupiranoj Srbiji dalje proširujemo na prikaz situacije u Makedoniji, odnosno sudbine makedonskih Jevreja, te ćemo ovaj deo u celini da zao kružimo foto-zbirkom od najviše 15 odabranih snimaka sa legendama. Snimci su u arhivskom odeljku Jevrejskog istorijskog muzeja za Holokaust označeni kao „zločini van logora” i pokazuju nemačke, folksdojčerske, mađarske i bugarske zločine nad Jevrejima. Na ovim fotografijama zabeleženi su strašni zločini u Beogradu, Šapcu, Kragujevcu, širom Vojvodine, uključujući tzv. „Raciju” januara 1942, kada su mađarska vojska i žandarmerija u saradnji sa lokalnim nemačkim (folksdojčeri) i mađarskim nacistički nastrojenim civilima, ubili nekoliko hiljada Srba i Jevreja, kao i širom jugoistočne Srbije i Makedonije, kada su Bugari 1943. pohapsili skoro sve Jevreje (preko 7.000) i predali ih Nemcima, koji su ih transportovali u koncentracioni logor i logor smrti Treblinku, odakle se niko nije vratio (Savez jevrejskih opština Jugoslavije 1957).

Nastavljamo sa ovim teškim i mučnim tematskim kompleksom o Holokaustu i posetioca naše buduće stalne postavke upoznajemo sa ambijentom Nezavisne Države Hrvatske. Ovo bi bio četvrti kolaž dokumentarnih i foto-reprodukcija koje poznaju posetioca sa ustaškim načinom „rješavanja židovskog pitanja”. Budući deo naše postavke svakako bi trebalo da ima jednu sažetu, faktografsku centralnu legendu o ustaškoj ideologiji i ciljevima, sa logorima i mestima masovnih zločina (Danica, Jadovno, Kruščica, Loborgrad, Đakovo, Tenje, Gospić, Pag i sl.).¹⁰ Tu informativnu legendu okružile bi odabrane fotografije i nekoliko žutih traka i bedževa karakterističnih za NDH.¹¹ Fotografije i kopije dokumenata sastojale bi se od četiri tematske grupe snimaka, čiji ukupan broj ne bi prelazio 15 foto-reprodukcija: fotografije ustaških logora kao što su bili Jasenovac i Stara Gradiška, logor u Sisku – jedini logor smrti za decu koji je postojao u Evropi, zatim logor u Đakovu i dr.; fotografije ustaških zločina; fotografije sistematičnog rušenja zagrebačke sinagoge i jevrejskih grobalja; i dve antijevrejske ustaške naredbe.

¹⁰ Za izvesne ustaške logore i mesta masovnih zločina nad civilima, arhiva našeg muzeja ne poseduje snimke.

¹¹ Oznake na žutim trakama i bedževima kojima su Jevreji obeležavani razlikovale su se u zavisnosti od okupacionih zona, tako da ova obeležja u NDH nisu sasvim ista kao nemačka u okupiranoj Srbiji: u NDH žute trake i bedževi imali su latinično slovo „Ž” (Židov), dok su u Srbiji imale odštampan termin „Jude”. I kod jednih i kod drugih koristio se i simbol Magen David – šestokraka zvezda, mada ne obavezno, a negde je bio samo simbol, bez štampanih termina.

Završni, peti kolaž snimaka odnosio bi se na italijansku okupacionu zonu sa centralnom sažetom legendom kako o području koje je Italija okupirala, tako i o ponašanju Italijana prema Jevrejima. Italija je okupirala deo Slovenije, hrvatsko primorje, koje je podeljeno na okupacionu zonu 1 (pripojenu Italiji) i zonu 2 (u sastavu NDH, ali pod italijanskom vojnom komandom), zatim Crnu Goru, kao i oblast Kosova i Metohije, koja je pripojena Albaniji, ali pod protektoratom Italije. U italijanskim logorima za Jevreje u Dubrovniku, u Kraljevici, na Braču i Hvaru, kao i koncentracionom logoru na Rabu, uslovi života su bili različiti, negde teži, negde lakši, ali nijedan od ovih logora nije ni ličio na nemačke ili ustaške logore. Ni u jednom od tih italijanskih logora Jevreji nisu, uslovno rečeno, zlostavljani, još manje ubijani. Kako je rat odmicao, Italija je u nešto kasnijem periodu spasla oko 3.500 Jevreja od ustaša. Fotografije koje nameravamo da izložimo upadljivo se razlikuju od fotografija prethodnih tematskih delova, pa ne samo da asociraju na drugačije prilike i odnose, nego ih i prilično jasno pokazuju. Ovaj kolaž je najmanji po obimu i prikazaće svega nekoliko snimaka italijanskih logora i jevrejskih interniraca (Kraljevica, Rab), kao i jednu reprodukovanu antijevrejsku italijansku naredbu – objavu sa legendama uz svaki eksponat.

Sav do sada navedeni materijal velikog tematskog kompleksa buduće stalne postavke u kojem pokazujemo Drugi svetski rat i Holokaust u bivšoj Jugoslaviji čini samo jedan odabrani deo mnogo šire arhivske građe kojom raspolaže Jevrejski istorijski muzej, tako da će sva ostala dokumenta, fotografije, antisemitski plakati i slični artefakti koji svedoče o istorijskim periodima 1933–1941. i 1941–1945. biti dostupni posetiocima u digitalnoj formi.¹²

Pre nego što otpočnemo sledeću temu, obratićemo pažnju posetilaca na spomenike žrtvama Holokausta: spomenik arhitekte Bogdana Bogdanovića, otkriven 1952. na sefardskom groblju u Beogradu, čija kamena, gromadna pojava automatski asocira na nešto večno, večnu bol za izgubljenim generacijama i ništa manje veličanstven spomenik vajara Nandora Glida *Menora u plamenu*, sasvim drugačijeg umetničkog izraza, postavljen 1990. godine na Dunavskom keju na Dorćolu.

¹² Jevrejski istorijski muzej već ima pripremljena dokumenta i fotografije u digitalnoj formi.

Partizani i Narodnooslobodilački rat

Ova teme naše nove postavke u isto vreme i je i deo prethodne i zasebna celina. U vremenu Holokausta i ljudskih žrtava koje se broje na destine hiljada, odvija se beskompromisna borba protiv nacističkih okupatora i to na najvišem nivou gerilskog načina ratovanja širom cele teritorije bivše Jugoslavije. Procenjuje se da je oko 4.500 jugoslovenskih Jevreja, i muškaraca i žena, bilo u partizanima i aktivno učestvovalo u Narodnooslobodilačkom ratu.¹³ S obzirom na uslove i sistem okupacije u zemlji i potpuno kontrolisanje gradskog stanovništva – a Jevreji su uglavnom bili gradsko stanovništvo – uključivanje Jevreja u NOR znatno se razlikovalo u zavisnosti od područja u kojem su živeli. U mnogim delovima Srbije i Jugoslavije, Jevreji sposobni za bilo kakvo učešće u borbi nisu uopšte imali, ili su imali veoma male šanse da izađu iz nemačkog ili nekog drugog – ustaškog, mađarskog, bugarskog, albanskog „obruča” i priključe se partizanima. Trebalo bi imati u vidu i nesnalazjenje, dezorijentisanost ljudi usled brutalne okupacije i haotičnog stanja u zemlji. Nemci i folksdojčeri u Srbiji, odnosno Banatu, kao i ustaše u NDH, već krajem 1941. godine zatočili su po logorima ili pobili oko 20.000 Jevreja. Tokom te godine jedino su Jevreji u Bačkoj, još nekim delovima Srbije, i u Bosni i Hercegovini uspeali u nešto većem broju da se priključe partizanima – Narodnooslobodilačkoj vojsci (Savez jevrejskih opština Jugoslavije 1957: 275). Ova situacija se postepeno menja od 1942. godine. Partizanima se priključuju Jevreji koji su, po kapitulaciji Jugoslavije, prebegli u druga područja, naročito u italijansku okupacionu zonu, ali njihov broj bio je relativno mali da bi se zatim znatno uvećao od septembra 1943, kada je kapitulirala Italija. Najmasovnije uključivanje Jevreja u NOR odigralo se po oslobodenju italijanskog koncentracionog logora na Rabu (Savez jevrejskih opština Jugoslavije 1957: 278–286). Pored jevrejskih boraca, u NOR-u je bilo srazmerno mnogo lekara i drugog medicinskog osoblja. Procenjuje se da je u borbama poginulo oko 1.500 jugoslovenskih Jevreja. Uz sažetu centralnu legendu o učešću jugoslovenskih Jevreja u partizanima, koja će biti na samom početku ovog segmenta nove postavke, izložićemo kolaž od najviše 15 fotografija partizana Jevreja u različitim situacijama:

¹³ Mnogi su bili u Pokretu otpora i na razne načine su pomagali ili direktno učestvovali u akcijama NOP-a, u kojima je bilo mnogo pogibija još na početku Drugog svetskog rata u Jugoslaviji.

- ❖ Moša Pijade kao partizan, portret fotografija;
- ❖ Moša Pijade sa Titom (fotografija izložena i u sadašnjoj postavci);
- ❖ Partizanka Estreja Ovadija i njen odred, grupna fotografija;
- ❖ General–major dr Roza Papo, portret fotografija;
- ❖ Boljevački partizanski odred u kome se borila Ester Neli Jakovljević, poznatija kao „partizanka Zorka”, u kombinaciji sa fotografijom njene sahrane 1944;
- ❖ Pobednički ulazak partizana u Bor 1944. godine sa Pavlom Šosbergerom u prvom redu;
- ❖ Partizani – šest grupnih fotografija;
- ❖ Dr Milan Vajs – Bigula, pregleda ljude u zbegu;
- ❖ Dr Isidor Papo i njegovi drugovi, grupna fotografija;

Moša Pijade sa Josipom Brozom

Drugi kolaž ovog segmenta biće kombinacija spiska jugoslovenskih Jevreja – proglašanih za narodne heroje i desetak njihovih portret fotografija manjih dimenzija. Na kraju, ovaj segment ćemo obogatiti i originalnim predmetima:

- ❖ Oprema i oružje partizana Đure Engla, koji obuhvataju 13 različitih predmeta – puška, pištolj, futrola za pištolj, bomba, torbica, kapa, opasač itd.;
- ❖ Pištolj sa dodatnim šaržerom sa mecima i futrola za pištolj dr Alfreda Najfelda, sanitetskog pukovnika;
- ❖ Pištolj beogradskog Jevrejina Demaja;
- ❖ Nekoliko medalja i ordena iz Drugog svetskog rata;
- ❖ Partizanska ketuba¹⁴, Split 1941.

Poruka za budućnost

Poslednja tematska celina buduće stalne postavke biće posvećena periodu od 1945. godine i prikazaće obnovu jevrejske zajednice bivše Jugoslavije ili, ma kako mračno zvučalo, prikazaće obnovu ostataka zajednice (Ivaković 2009). Iako ovaj opis ima tužan prizvuk, ova tema će ipak pružiti optimističku sliku.

Bez obzira na to što prostor za stalnu postavku našeg muzeja nije veliki, imali smo fizičke mogućnosti i u sadašnjoj, staroj, a imaćemo i u budućoj, novoj postavci da poštujuemo muzeološki princip kretanja u jednom pravcu. Napravili smo istorijski hronološki, a tematski logički krug: počeli smo tako što smo se susreli sa Torom – suštinom jevrejstva, videli smo migracije i doseljavanja Jevreja, proživljavali smo običaje i slavili jevrejske praznike, ratovali smo 1912–1918, lepo smo živeli između dva svetska rata, a onda smo umirali 1941–1945, čak i ako smo preživeli. I sada smo opet tu.

¹⁴ Bračni ugovor kao deo jevrejskog tradicionalnog obreda venčanja, u ovom slučaju posebno interesantan s obzirom na ratnu situaciju. Simboliše borbu čoveka za očuvanje svog verskog i nacionalnog identiteta bez obzira na Holokaust i rat.

Literatura

- ||| **Goldštajn, S.** (1988) „Konačno rješenje jevrejskog pitanja u jugoslavenskim zemljama” u *Židovi na tlu Jugoslavije*. Zagreb: Muzejski prostor.
- ||| **Ivanković, M.** (2009) *Jevreji u Jugoslaviji 1944–1952, kraj ili novi početak*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- ||| **Koljanin, M.** (1992) *Nemački logor na Beogradskom Sajmištu 1941–1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- ||| **Koljanin, M.** (2003) „Druga misija dr Davida Albale u Sjedinjenim Američkim Državama 1939 – 1942. godine” u *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja*, broj 8. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije.
- ||| **Lebl Albala, P.** (2008) *Vidov život – biografija dr Davida Albale*. Beograd.
- ||| **Nedomački, V.** (1971) „Nova stalna postavka Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu” u *Jevrejski almanah 1968–1970*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije.
- ||| **Radovanović, V.** (2010) *Jevrejski istorijski muzej u Beogradu*. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije.
- ||| **Romano, J.** (1980) *Jevreji Jugoslavije 1941–1945, žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije.
- ||| **Savez jevrejskih opština Jugoslavije** (1952) *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*, drugo izdanje. Beograd.

Fotografije

- ||| Fond Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu

Vojislava Radovanović

Jewish Historical Museum, Belgrade

NEW MEGILA: New Permanent Exhibition of Jewish Historical Museum in Belgrade

Summary

After the disintegration of Yugoslavia in 1992, the Federation of Jewish Communities of Serbia was established. The status of the Jewish Historical Museum remained unchanged – it is an integral part of it. Although existing within the framework of the Federation, the Museum developed into an institution with its own specific life. Since the permanent exhibition of the Museum was opened, long before the disintegration of Yugoslavia, it deals with the historical, ethnological and general cultural topics relevant to the Jewry of the overall then Yugoslav region. Despite all the financial barriers it's time for us to do everything we can to change the permanent museum exhibition. This study has been dedicated to this plan. The new concept of the permanent exhibition as the author sees it combines some of the previous solutions with a new approach in presenting the Jewish history, culture and tradition in the light of historical changes and new technologies. In short, thematically, the Yugoslav Jewry is not neglected, but Jewish Serbia stands out. This paper presents the segment of the new permanent exhibition about the Holocaust and National Liberation War.

Key words: Jewish, museum, Holocaust, permanent exhibition, Yugoslavia, Serbia.